

Szentháromság el ne hagyjon!

Liszka József: *Szent Háromság egy Isten dicsőségére... A Szentháromság kultusza a szlovákiai Kisalföld népi vallásosságában a szakrális kisemlékek tükrében.* Fórum Kisebbségkutató Intézet–Etnológiai Központ, Somorja–Komárom, 2015

A mai magyar néprajzkutatás egyik vezéralakja a Komáromban-Révkomáromban tevékenykedő Liszka József, aki kutatóként és egyetemi tanárként is elkötelezett hirdetője a népi szakralitás és a populáris kultúra feltétlen feltárásának, dokumentálásának és elemzésének. Tudományának elméleti és kultúrtörténeti kérdéseivel foglalkozó tanulmányai, összefoglaló monográfiái mellett (pl. *A szlovákiai magyarok néprajza*, 2002; *Populáris kultúra*, 2010; *Átmenetek. Folklor és nem-folklor határán*, 2013) számtalan eddig megjelent könyve igazolja, hogy a mai Szlovákiában élő magyarság és a vele egyazon égöv alatt élő más nemzetek milyen népi kultúrát hoztak létre az ott élés és együttélés alatt. A tudós néprajzkutató a Csallóköz-től, illetve a Zobor-vidéktől az Ung-vidékig és a Felső-Bodrogközиг húzódó országrész teljes kulturális (anyagi és szellemi) anyagát felölelő könyvei mellett a szűkebb szülőföldjének tartott Kisalföld szakrális emlékeinek felkutatását és bemutatását tartja kiemelt feladatának, s következetesen halad a teljesség irányába. Korábbi könyveiben jó példát mutatott mindnyájunknak – akik e témában a társai, avagy követői vagyunk a magunk szülőföldjén –, hogy miként lehet és kell felderíteni a török kor előtt, illetve az azt követő időben emelt emlékek (Szent Vendel, Nepomuki Szent János, Szent Donát, Szent Kristóf, Szent Orbán stb.), szakrális terek (temetők, templomok) eredetét, szerkezetét, jelentőségét és funkcióját. A komáromi Fórum Kisebbségkutató Intézet Etnológiai Központjának vezetőjeként létrehozta a Szakrális Kisemlékek Archívumát, amelyben „a dél-szlovákiai területekről a kettőezret jóval meghaladó számú szakrális kisemléket sikerült dokumentálni” – írja az Előszóban.

Új könyvében az egész Kárpát-medencében elterjedt köztéri Szentháromság-emlékeknek maradéktalan kisalföldi számbavételére tesz kísérletet, bár egy-egy érdekesebb emlék kedvéért még át is lépi a vizsgált régió

Jelek 5. a térben 5.

Liszka József

Szent Háromság egy Isten dicsőségére...

Fórum Kisebbségkutató Intézet

határait. Összesen 93 Szentháromság-emlékről van tudomása, annyit tudott megvizsgálni, s a látottak nyomán terminológiai kérdésekben állást foglalni, az emlékeknek az ikonográfiája alapján azok tipologizálását elvégezni. Hogy nemcsak a nagyközönség által jól ismert szoborcsoportról: Atya – Fiú – Szentlélek galamb alakjában van szó, azt jól érzékelteti a következőkben: „A Szentháromság ábrázolása rendkívül tág teret ad a művészi fantáziának. Szélesen értelmezve a háromszög különféle ábrázolási formái (pl. az Isten szeme motívum, nem csak a Szeged környéki parasztházak ún. napsugaras oromzatain), a három koncentrikus vagy egybekapcsolódó kör, ellipszis is fölfogható Szentháromság-szimbólumként (Csemegi 1957, 11–12 és 17), ahogy ikonográfiailag a három, egymásba fonódó gyűrű (a németben *Dreifaltigkeitsring* vagy *Dreieinigkeitsring*, magy. *Szentháromsággyűrű*. Vö. Grimm–Grimm 1860, 1380) is Szentháromság-szimbólumnak tekinthető (Diós 1998, 437).” Azonban az idézett tudósítás, illetve tudatosítás csak azt fémjelzi, hogy milyen különböző formái lehetnek a Szentháromság-megjelenítéseknek. De ennek is megvan a maga kanonizált formája: „A Szentháromság-ábrázolások lehetséges megoldásait különben később, 1745-ben XIV. Benedek pápa bullája rendezte, amelyben a többi között a Szentléleknek emberi alakban történő ábrázolását, valamint a három egyforma alakos Szentháromság ábrázolási módot is betiltotta.

kezett”, s itt lehet áttérnünk Liszkának e kisemlékeket elemző véleményére, mely szerint vertikális és horizontális elrendezésű Szentháromság-emlékeket különböztet meg. A vertikálisok közül külön gonddal szól a ritka Kegyelem trónusa típusról. Ezt az ábrázolásmódot is engedélyezte a pápa a 18. században, azonban Liszka kiderítette, hogy már a 12. századból is van hasonló ábrázolás, valamint a 16. századi Albrecht Dürer metszetével is rokonítja ezt a megformázást. Valójában ennek meghatározó eleme a következő: „Lényege, hogy a kompozícióban a Szentháromság három személye, az Atyaisten, a Fiúisten és a Szentlélekisten egy függőleges vonalra (illetve hozzávetőlegesen egy függőleges vonalra), noha egymáshoz viszonyítva olykor változó sorrendben, de mindenképpen egymás fölé és alá rendelve van felfűzve. Két alapformája, altípusa ismeretes: 1.) a trónoló Atyaisten, általában tiarával a fején (a Pietà-ábrázolások mintájára) az öleben a halott Krisztus testét, illetve 2.) az Atyaisten a (lekicsinyített) keresztre feszített Krisztust, a kereszt egy-egy szárát fogva a térdei előtt tartja (ez utóbbin belül is legalább kétféle ábrázolásmód ismeretes: az Atyaisten fedetlen fővel, tógyszerű öltözékben, vagy pápai ornátusban, tiarával a fején)”, s később a Szentlélekisten helyét is megadja, mondván, hogy nem lehet látni: „...ebben a kompozíciós rendben a Szentleket jelképező galamb milyen pozíciót tölt be. A rendelkezésre álló szakrális kisemlék anyagon abban nem lehet rendszert felfedezni, hogy a galamb fejjel lefele vagy éppenséggel fejjel lefele van-e ábrázolva, illetve hogy az Atyaisten fölött, vagy az Atyaisten és a Fiúisten között, esetleg a Fiúisten lábánál helyezkedik-e el.” Nagy sajnálkozva kell kijelentenem, hogy a mi bácskai és bánáti katolikus területünkön egyetlen ilyen vertikális elrendezésű kompozícióval sem találkoztam.

A horizontális elrendezésű Szentháromság-emlékek azok, amelyek felénk is éppúgy megjelennek, mint a Liszka által vizsgált Kisalföldön. „Magát a kompozíciót tekintve viszonylag egységes csoportról van szó: többnyire a magas, rendszeren oszlopszerű emelvényen található szoborcsoport az idős, szakállas férfi alakjában megjelenő Atyaistent, kezében joggal és/vagy országalmával, jobbján a fiatal, szakállas férfi alakjában társuló Fiúistent, jobb kezében kereszttel, nagyon gyakran a bal kezével a mellkasán (szívén?) ábrázolja. Közöttük-fölöttük pedig a Szentlélek lebeg kiterjesztett szárnyú galamb képében.” A legtöbb ilyen emlék a templomkertben, templomudvarban, vagy a településen a templomhoz közel, vele szemben található.

Liszka József igen kiemelt figyelmet szentel az emléket állíttatók ön-reprezentálási szándékának, amikor is a szoboregyüttes oszlopának alsó részén, a dedikációban hangsúlyosan jelenik meg a jámbor adakozó neve. Gyakran ezt az a kényszer szüli, hogy valamit hagyjon maga után egy

olyan ember, akinek nincs utóda. Erre többféle példát is találhatunk a népi vallásosság kutatása közben (keresztet, szobrot, kálváriát, kápolnát emeltek gyermektelen emberek, házaspárok). A kisalföldi temetőkben sírjelként funkcionáló Szentháromság-ábrázolások is helyet kaptak könyvében.

A szerző a Szentháromságnak mint templom- és kápolnatitulusnak az elterjedtségét is megvizsgálta, valamint szól a bennük található oltárképekről, vagy más Szentháromság-ábrázolásokról is. A Szentháromság-ábrázolások megjelenései otthonokban a falra akasztott szentképeken, imakönyvekben őrzött kis szentképeken sem ritkák. Ezekről is megemlékezik Liszka, és örömünkre szolgál, hiszen a bácskai magyarok otthonaiban is szép számmal találhatóak ilyen, a 19. század végén vásárolt, német szöveggű nagyobb Szentháromság-szentképek.

Liszka József munkájában ismerteti azokat a kutatástörténeti előzményeket, a korábbi szakrálisemlék-összeírásokat a vidéken, amelyek valójában megkönnyítették az ő mintegy húsz évig tartó és az apró mozzanatokra is kiterjedő gyűjtő és elemző tevékenységét.

A Szentháromság-emlék a pestisemlékek között a legismertebb, mégis igen sokat kellett várunk egy nagy régiót átfogó, jól megszerkesztett és kiváló szakértelemmel megírt, bőségesen illusztrált, remek nyomdai kivitelezésű monográfiára. További kutatásainkban nagy segítségünkre lehet.